

לרקוד על שני שדות בעת ובעונה אחת, או: מדוע התיאוריה הביקורתית "מנוצלת לרעה"

אורי שורץ*

תקציר. בחודשים שאחרי שבעה באוקטובר נשמעו בישראל האשמות בדבר "ניצולה לרעה" של התיאוריה הביקורתית. טענתי היא כי אין זה מקרה: התיאוריה הביקורתית מועדת מטבעה להיתפס כמנוצלת לרעה, בשל המיקום המבני של הפרויקט הביקורתי. פרויקט זה מבקש לפעול בשני שדות במקביל: לייצר ידע בשדות אקדמיים כדי לחולל תמורה בשדה הפוליטי. זהו מהלך לוליני ומסוכן, שכן כאשר ידע עובר בין שדות, משתנים בהכרח משמעותו ושימושו. לעיתים ידע ביקורתי מושאל לפרויקטים שאינם חולקים את האופק המוסרי ההומניסטי של התיאוריה הביקורתית. במקרים אחרים, התנועה לשדה הפוליטי מביאה למורליזציה של הסוציולוגיה ולאימוצה של "לוגיקת המשפט", ההופכת את המציאות ממושא הסבר למושא שיפוט. כדי להתמודד עם סיכונים אלו ולהגן על הפרויקט הביקורתי, על המחקר הביקורתי להפריד בין הסבר אנליטי ובין שיפוט נורמטיבי (אך לא בין האנליטי לפוליטי; להפך: מהלך זה נועד דווקא לשימור הרלוונטיות הפוליטית של הידע הסוציולוגי), להגן על האוטונומיה של השדה האקדמי, ולפתח רפלקסיביות ביחס לפרפורמטיביות של הידע ואחריות ביחס לאופני הניכוס האפשריים שלו.

מילות מפתח: ביקורת סוציולוגית, תיאוריה ביקורתית, שדות

מאז שבעה באוקטובר חשים אקדמאים ישראלים רבים אכזבה מעמיתיהם בעולם, שלכאורה "השתמשו לרעה" בתיאוריה הביקורתית. חלקם אף הכריזו על גט כריתות עם התיאוריה הביקורתית בכלל, או למצער עם אחד מענפיה, התיאוריה הפוסט-קולוניאלית. אפשר להבין את התחושה הקשה שעוררו המסגור של שבעה באוקטובר כדה קולוניזציה ומראה המפגינים בעולם הנושאים שלטים שמכריזים "דה קולוניזציה היא לא רק תיאוריה", ו"האם אתה תומך בדה קולוניזציה כמושג אקדמי מופשט או כאירוע מוחשי?". עם זאת, אפשר להזכיר שרוב הכתיבה על דה קולוניזציה אינה קוראת לרצח המתיישבים, אלא

* פרופ' אורי שורץ, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

מסה זו מבוססת על הרצאה שניתנה בכנס האגודה הסוציולוגית הישראלית "סוציולוגיה בימים של אלימות וכאב", שהתקיים במכון ון ליר ב-17.4.2024. אבקש להודות למיכל פרנקל על שעוררה את הדיון החשוב הזה, ולמארגנות המליאה דפנה הירש, תמר ברקאי, אבתסאם ברכאת והללי פינסון על ההזמנה לחדד ולהציג את מחשבותיי בסוגיה זו.

לתהליכים אחרים כמו ביטול הפריוויילגיות שלהם והפיכתם לתושבים (Mamdani, 1998; Zreik, 2016); ואפשר גם להזכיר שבמידה רבה, הזעם של חוקרים ישראלים על עמיתיהם בעולם אינו נוגע לתיאוריה הביקורתית אלא למחלוקת על מה שרובין וגנר-פסיפיצי' כינתה "אירועיות" (Wagner-Pacifi, 2017), כלומר לשאלה אם שבעה באוקטובר היה קו שבר בזמן, אירוע שאי אפשר להסבירו באמצעות מה שקדם לו (להבדיל מ"אירוע לכאורה", pseudoevent; Reed, 2013). ואולם הניתוח שאציע הולך בדרך אחרת. באמצעות מושג השדה מן הסוציולוגיה הבורדיאנית של הידע, אנסה להסביר מדוע תיאוריה ביקורתית מועדת למה שמכנים "ניצול לרעה". בניגוד לאמונה הרווחת, אטען שהדבר אינו נובע מגורמים קונטינגנטיים (כמו "שטחיות דור הטיקטוק") אלא מהמיקום המבני של הפרויקט הביקורתי, הכרוך באתגרים ובסיכונים שבשנים האחרונות הולכים ומתחזרים לנו ומחייבים שכלול ושיפור שלו.

"שימוש לרעה" הוא מושג בעייתי: מתי שימוש הוא "לרעה"? האם כשהוא מנוגד לכוונה המקורית? כאנשי אקדמיה, אנחנו כל הזמן מפרשים רעיונות בניגוד לכוונה של מי שהגו אותם; כך נוצרת חדשנות. אבל בהקשר הנוכחי, ולא רק בו, ההאשמה בשימוש לרעה עולה בהקשר של תנועה בין שדות – כשתיאוריות שנוצרו בשדה האקדמי מועברות לשדה הפוליטי. בורדייה אומר לנו שיצירה תרבותית מעוצבת תמיד על ידי השדה שהיא נוצרת בו, והשדה הוא שנותן לה משמעות, כי משמעות היא הבדל, ועמדה בשדה מוגדרת ביחס לעמדות האחרות שמהן היא מובחנת (Bourdieu, 1993a, 1993b). משום כך, כשידע נע בין שדות, המשמעות שלו בהכרח משתנה. וגם השימושים שלו משתנים; תיאוריית הפרקסיס רואה בידע כלי המשמש לעשיית דברים, וגם אלה משתנים לפי ההקשר. בשדה חדש, מה שנחזה כ"אותו הידע" מיושם כדי לפתור בעיות אחרות. פעמים רבות האפקט של הידע בשדה החדש שונה מהכוונה המקורית, ואפילו מנוגד לה. תנועה בין שדות היא אפוא תמיד מהלך לולייני, מסוכן, לא צפוי. אלא שבמחקר הביקורתי התנועה הזאת איננה תאונה; היא המטרה.¹

תיאוריה ביקורתית היא מהלך לולייני ומסוכן כי היא מבקשת לפעול בשני שדות במקביל. ידע מיוצר בשדות אקדמיים כמו סוציולוגיה, חקר המגדר או לימודים פוסטקולוניאליים, אבל הוא מבקש לחולל תמורה בשדה אחר, השדה הפוליטי. סוציולוגיה ביקורתית סבורה שתכלית הידע היא לשנות את העולם, לתרום לשינוי חברתי, ומאז מרקס היא עושה זאת בשתי דרכים עיקריות: ראשית, היא חושפת אמת סמויה – ממדים סמויים של אי-שוויון,

1 במקרה של הידע הביקורתי, תנועה זו היא לעיתים קרובות דו-כיוונית (אני מודה לאורן יפתחאל על שהסב את תשומת ליבי להיעדרו של היבט זה מהרצאתי). המשגות ביקורתיות נוצרות לא פעם בשדה הפוליטי ומושאלות משם לשדה האקדמי, שם הן משמשות אקדמאים כדי לפתור בעיות אנליטיות, לחדש ולהתמקם מול יריביהם (ולא פעם, תפיסות השחקנים בדבר מידת האוטונומיה של השדה האקדמי ביחס לשדה הפוליטי משמשות עקרון היבחנות מרכזי בתוך שדות אקדמיים, ואלה מאורגנים כמאבק בין "פוליטיים" ל"א-פוליטיים"), ממש כפי שפיתוחים של אותן המשגות בידי חוקרות ביקורתיות שבים ומתורגמים מאוחר יותר לשדה הפוליטי. עם זאת, הסימטריה אינה שלמה: המחקר הביקורתי מבקש באופן מודע לחולל תמורה בשני שדות, אקדמי ופוליטי, ואילו שחקנים פוליטיים המייצרים המשגות בשדה הפוליטי אינם מבקשים ברגיל לחולל בכך תמורה גם בשדות אקדמיים.

וכוחות עומק, אינטרסים ויחסי כוח שמייצרים אי־צדק; ושנית, היא מראה שהמציאות אינה הכרחית, ש"אפשר אחרת", לא כאמירה נורמטיבית אלא כתיאור עובדתי, דרך רלטיביזציה והיסטוריזציה, חשיפת ההבניה של מה שנתפס כאוניברסלי. לעיתים קרובות היא משתמשת בשני הטריקים הללו באותו מהלך עצמו, ומראה כי הסדר החברתי הוא הבניה חברתית שהתפתחה היסטורית באופן המשקף יחסי כוח.² מה שחשוב לענייננו הוא שבשני המהלכים הללו, התיאוריה הביקורתית אמורה להיות פרפורמטיבית;³ חשיפת האמת הסמויה אמורה לשנות את המציאות הגלויה; והצלחתה בכך תלויה בהעברה של התיאוריה לשדה חדש, השדה הפוליטי, שבהכרח משנה את משמעותה. כתוצאה מכך, התיאוריה הביקורתית נותרת פרפורמטיבית, אבל לא פעם האפקטים שלה בשדה הפוליטי שונים מאלה שאליהם כיוונה.

לפעמים ה"מנצלים לרעה" הם התיאורטיקאים עצמם: ספק רב, למשל, אם הפעילות הפוליטית של הפילוסוף מישל פוקו התיישרה עם ההגות האנטי־הומניסטית שלו (שחשדה בכל יומרה לשחרור), ולנוכח ההשקה בין תחומי פעילותו המחקרית והפוליטית (במאבקים למען אסירים וחולי נפש ולביטול גיל ההסכמה), קל לראות באחרונה ניצול לרעה של המחשבה הפוקויאנית.

לפעמים הניצול בא מתפיסת עולם ואופק מוסרי הפוכים לאלה של התיאורטיקאים הביקורתיים. בישראל ראינו מקרוב כיצד הימין ניכס ביקורת סוציולוגית שמאלית על הגמוניה תרבותית, אפליית מזרחים, והעברת כוח פוליטי למומחים ומשפטנים המסתירים אידיאולוגיה במעטה פרופסיונלי, ואת השימוש "לרעה" שעשה בידע הביקורתי הזה לקידום מטרות שאין בינן לקידום שוויון ולו דבר.⁴ בארצות הברית, כמו שהראיתי במחקר שלי, טראמפ אימץ את הטריק הביקורתי הבורדיאני וחשף שוב ושוב את האמת הסוציולוגית כי התנהגות נאצלת – החל בעטיית מסכות בעת מגפת הקורונה, דרך ערכים נוצריים או הוגנות עיתונאית, וכלה בהימנעות מגזענות – משרתת למעשה אינטרסים סמליים אנוכיים; ואולם הרטוריקה הזאת שימשה אותו למטרה הפוכה מזו שאצל בורדייה, לא כדי לפרק יחסי כוח ולקדם שוויון אלא כדי להציג כל יומרה לבטא ערכים נאצלים (כמו

2 על שתי האסטרטגיות הביקורתיות הללו ועל המתחים ביניהם, אצל בורדייה ובכלל, ראו Desan, 2023.

3 המושג פרפורמטיביות משמש בזרמי מחשבה שונים ובדיסציפלינות שונות במובנים שונים, מגוונים ואף סותרים. אני משתמש בו במובן קרוב לזה שהציע הסוציולוג דונלד מקנזי (בעקבות הפילוסוף ג'ון אוסטיין): "ייצוג תיאורטי של המציאות, המחולל שינוי במציאות שהוא מבקש לייצג" (MacKenzie, 2006). אלא שהסוציולוגיה הביקורתית שונה מאוד מהמודלים הכלכליים שחקר מקנזי: כאן הפרפורמטיביות אינה תוצר לוואי בלתי מכוון של התיאוריה אלא אפקט רצוי ומכוון, שהתיאוריה הביקורתית דנה בו (ובאתגרים למימוש) במפורש מאז מרקס ועד ימינו. בכך מבטאת התיאוריה הביקורתית תפיסה גנוסטית, הרואה בידע מקור לשחרור ולגאולה.

4 הדבר ניכר בכתבתם ובדבריהם של אנשי ימין כארז תדמור (2017), מיירי רגב וראשי הציונות הדתית מאז ראשית המאה ה־21; ובפרט בשיח של הימין הישראלי להצדקת השינויים המשטריים שביקש לקדם שר המשפטים ריב לוין ב־2023, שיח ששאל באופן ישיר רעיונות ביקורתיים שניסחו מנחם מאוטנר (2008) ורוגן שמיר (1994). ראו למשל חסאן [חסאן], 2023; קפלן וטוהר, 2023, עמ' 135-136; שורץ, 2023, עמ' 200.

שויון) כצביעות ואנוכיות מחופשת, וכך לטעון שאנוכיות טהורה ואותנטית היא האופציה המוסרית היחידה (Schwarz, 2023).

במקרים אחרים, וזה מה שהטריד ישראלים אחרי שבעה באוקטובר, הניצול לרעה אינו זונח את האופק המוסרי השמאלי, לפחות לכאורה, אבל כן מתרגם מושגים ביקורתיים לתובנות פוליטיות פשטניות שחוקרות ביקורתיות לא בהכרח היו עומדות מאחוריהן. זה קורה כשמשתמשים בידע הביקורתי כדי להפוך את המציאות למחזה מוסר. וכאן ברצוני לבנות על לואיק ואקאנט ועל הביקורת שלו על "לוגיקת המשפט", ששופטת מוסרית את השחקנים החברתיים, מרשיעה או מזכה, במקום להבין את המכניזמים שמסדירים את פעולתם (Wacquant, 1997, 2002). בעיניו, וגם בעיניי, זהו עיוות של הפרויקט הביקורתי.

כוונתו, למשל, למאמץ של סוציולוגים אורבניים אמריקאים להציג את העניים כמוסריים ולעשות להם גלורפיקציה, במקום להראות כיצד התנאים המבניים מקשים עליהם לחיות קיום שנחשב נאצל מוסרית (Wacquant, 2002); או לשימוש של סוציולוגים במילה "גזענות" כמילת גנאי כדי לשפוט קבוצות דומיננטיות כגזעניות ולטהר את הכותבים והקוראים מגזענות – מהלך שלטענתו מונע מחוקרים לזהות כי קלסיפיקציות, פרקטיקות ואמונות מוגזעות מופיעות גם בקרב קבוצות מוכפפות, לחקור תהליכי יצירת קבוצה ולהסביר כיצד ומדוע גזענות עולה (Wacquant, 1997). ואקאנט טוען שהסוציולוגיה לא נועדה לשפוט, אלא להבין. היא מספרת לנו מי פועל כיצד, למה ומדוע, מי מרוויח ומי מפסיד; ולא מי "צודק" ומי "מרושע". רק מתוך ההבנה של המכניזמים יכולה לצמוח ביקורת פוליטית אפקטיבית, להבדיל משיפוט מוסרני.

אלא שמוסר משחק תפקיד מרכזי בפוליטיקה המודרנית בכלל ובפוליטיקה הפרוגרסיבית האמריקאית בפרט, והתרגום לשדה הפוליטי עלול להביא למורליזציה של ההסבר הסוציולוגי, למשל כש"לוגיקת המשפט" מאמצת תפיסה המייחסת לקורבן עליונות מוסרית בהגדרה,⁵ ושוכחת שיהי כוח לא שוויוניים אין פירושם שהחלש או הקורבן הוא מוסרי או שאינו מסוגל גם לקרוב, כמו שראינו כולנו מקרוב. התפקיד שלנו כסוציולוגים הוא להבין את המכניזמים המייצרים אלימות, בשני הצדדים, ולהציב אלימות בהקשר בלי לבלבל בין הבנה להצדקה.

אבל כשידע מתורגם בין שדות, המוסרנות של השדה הפוליטי משפיעה על השדה האקדמי. למעשה, הריקוד על שני שדות עלול לאיים על האוטונומיה של השדה האקדמי ולהכפיפו לשדה הפוליטי.⁶ זה קורה כשהערך הפוליטי הופך לקריטריון הערכה מרכזי בתוך השדה האקדמי. המחקר הביקורתי הבטיח לנו שהסוציולוגיה תהיה מדע עוכר שלווה, אבל לעיתים הסיפורים שעולים מהממצאים שלנו הם מורכבים ומלאי סתירות, ולא תמיד חוקרים ביקורתיים עוכרי שלווה רוצים שיעכרו את שלוותם שלהם. יש מגמה באקדמיה

5 על עליית שיח הקורבנות, שבו טענות לפגיעות ודיכוי מקנות ערך מוסרי, ראו Campbell & Manning, 2018; Chouliaraki, 2021.

6 בעיני בורדייה, מידה של אוטונומיה היא מה שמגדיר שדה, הגם ששדות שונים (ואף מיקומים שונים באותו השדה) נבחנים זה מזה במידת האוטונומיה שלהם; משום כך, מידת האוטונומיה משתנה היסטורית עם יצירתו ועלייתו של שדה או עם קמילתו, ולהכפפת שדה למשנהו יש השלכות אפשריות על עצם קיומו כשדה (ראו למשל Bourdieu, 1993b; Krause, 2017).

האמריקאית שחותרת תחת האוטונומיה של השדה הסוציולוגי ומכפיפה אותו למוסר, לייצור סיפורים עם מוסר השכל, באופן שמתיימר לשחרר אבל בעיניי הוא מאוד ממשטר. מנגד, חשוב לזכור שכאן, בישראל, האיום העיקרי על האוטונומיה של השדה האקדמי אינו מגיע מהמחקר הביקורתי אלא מהימין, מהשלטון, שדורש לפטר מרצים ולהגביל את חופש הביטוי והמחשבה. זהו איום הרבה פחות מעניין אינטלקטואלית, אבל הרבה יותר מוחשי. הרצון לשחרר ולתקן באמצעות ידע ביקורתי נשאר בעיניי ציווי נאצל. אבל כדי לממש את הפוטנציאל שלו מול האתגרים שתיארתי צריך לדבוק בכמה לקחים, שקל להציג וקשה ליישם. לקח אחד הוא להפריד אנליטית בין הסבר לשיפוט, אף שהם תמיד מעצבים זה את זה. הפרדה זו בין האנליטי לנורמטיבי איננה הפרדה בין ניתוח לביקורת או בין ניתוח לפוליטיקה. להפך: ההתמקדות בזיהוי מכניזמים ולא בשיפוט מוסרי היא הדרך לשמר את כוחה של הביקורת ואת הרלוונטיות הפוליטית של הידע הסוציולוגי. זו גם הדרך של הסוציולוגיה לייצר ביקורת שיש לה ערך מוסף על הדיונים בשדה הפוליטי, הודות למובחנות ולאוטונומיה שלה כשדה אקדמי. לקח שני, בהמשך לכך, הוא להגן על האוטונומיה של השדה האקדמי, גם אם נכנסו אליו מתוך תשוקה בוערת להשתמש בידע לשם שינוי חברתי.

הלקח השלישי, המתעתע והמאתגר מבין השלושה, הוא לשאול שאלות על הפרפורמטיביות של הידע הביקורתי; להבין שהוא יכול להיות מנוכס כדי לקדם ערכים הפוכים מהאופק המוסרי ההומניסטי שממנו יוצאת הביקורת; ולנסות לצפות ולמנוע את ההשלכות הלא מכוונות הללו. דרך אחת להגיב ל"שימוש לרעה" שכזה היא שינוי האסטרטגיה הביקורתית. בנייתו שלי את השיח של טראמפ (Schwarz, 2023) התברר שביקורת סוציולוגית שחושפת את המניעים האפלים הסמויים של השחקנים מנוכסת על ידי פוליטיקאים ומשמשת בעולם כדי להצדיק ציניות וכוחנות, ולכן אולי כדאי להחליפה באסטרטגיה ביקורתית שחושפת השלכות לא מכוונות (כמו האופן שבו שיח האותנטיות מקדם ציניות וגזענות; ראו Schwarz, 2023).

אם לחזור אלינו, גם לידע הפוסטקולוניאלי יש פרפורמטיביות. בעיניי, אי אפשר להבין את החברה הישראלית בלי להבין שהצינונות היא תנועת התיישבות, שההיגיון העמוק שלה, הטבוע בשלל מוסדות ובפרקטיקות שלהם, הוא דחיקה ונישול של פלסטינים מקרקעות רבות ככל האפשר כדי להתיישב במקומם. זו מסגרת פרשנית חשובה – כמובן, לא לבדה אלא לצד מסגרות פרשניות אחרות, ובאינטראקציה עימן – להבנת המציאות שלנו. אבל פעמים רבות, השימוש במילה "קולוניאלי" אינו עוזר לנו לגלות דבר חדש אלא רק לשפוט שיפוט פוליטי; ובמקרים אלו, השפה הזאת היא סרח עודף. וגם כשאינה סרח עודף, גם כשהיא מציעה תובנות מחדשות ומדויקות, התרגום של התיאוריה לשדה הפוליטי עלול להיות מזיק: אף שהדבר אינו הכרחי, ההמשגה הקולוניאלית מועדת לתרגום כשפה בינרית הרואה בפוליטיקה משחק סכום אפס. במקרה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, תרגום כזה מטשטש את המחיר האמיתי שמלחמת הנצח ופרויקט ההתנחלות גובים מיהודים ישראלים, ומקשה מאוד להצביע על האינטרסים המשותפים לפלסטינים וליהודים ולבנות סובייקט פוליטי יהודי-ערבי סביב קידום האינטרסים האלה. בעוד שבשדה האקדמי השפה הקולוניאלית מסייעת להבנה, בשדה הפוליטי היא הופכת לא פעם לחסם שמקשה על דה-קולוניזציה, בניגוד אירוני לתקוות של דובריה.

אסור לנו לוותר על התיאוריה הביקורתית; אסור לנו להקריב את היכולת האנליטית שלה לחשוף ממדים סמויים של המציאות שמסייעים להבנתה; ובוודאי אסור לוותר על האופק המוסרי ההומניסטי של הסוציולוגיה. החשיפה, ההבנה והביקורת של הכוחות המעצבים את המציאות החברתית חשובות במיוחד בימי מלחמה, כשהמציאות מתאפיינת בהיקפים מחרידים של אלימות, הרג וסבל אנושי ובצמצום מחניק של מרחב השיח. ואולם לנוכח הסכנות של התנועה הלוליינית בין שדות, שומה עלינו להיות רפלקסיביים ביחס לפרפורמטיביות של הידע, לפעולה של הידע בעולם; לזכור תמיד שכשידע מגיע לשדה חדש הוא עושה דברים מפתיעים, פרוצים ולא נשלטים; ולקחת אחריות על האופן שבו הידע שיצרנו עלול לפעול בעולם לכשיהגר לשדה אחר. האחריות הזאת חשובה דווקא מתוך המחויבות הביקורתית (כדברי החבר קרל) לא רק לפרש את העולם, אלא לשנות אותו.

רשימת מקורות

حسن, شرف [חסאן, שרף]. (2023, 1 בפברואר). من "الاستيطان في القلوب" إلى احتلال الدولة: استراتيجية اليمين الاستيطاني في الصراع على الهيمنة في إسرائيل [מההתנחלות בלבבות לכיבוש המדינה: אסטרטגיית הימין המתנחלי במאבק על ההגמוניה בישראל]. *فاره معاي*.

מאוסנר, מנחם. (2008). *משפט ותרבות בפתח המאה העשרים ואחת*. עם עובד. קפלן, רמי, ואילון טוהר. (2023). פריבילגית, לא הגמונית: האם "האליטה הליברלית" שולטת בחברה? סוציולוגיה ישראלית, כד(2), 130-142.

שורץ, אורי. (2023). דמוקרטיה או מרד: על עבודת משמעות וכינונו של משבר. סוציולוגיה ישראלית, כד(2), 192-205.

שמיר, רונן. (1994). הפוליטיקה של הסבירות: שיקול-דעת ככוח שיפוטי. תיאוריה וביקורת, 5, 7-23.

תדמור, ארו. (2017). *מדוע אתה מצביע ימין ומקבל שמאל? סלע מאיר*.

Bourdieu, Pierre. (1993a). *Sociology in question* (Richard Nice, Trans.). Sage.

Bourdieu, Pierre. (1993b). *The field of cultural production* (Randal Johnson, Trans.). Columbia University Press.

Campbell, Bradley, & Jason Manning. (2018). *The rise of victimhood culture: Microaggressions, safe spaces, and the new culture wars*. Palgrave Macmillan.

Chouliaraki, Lilie. (2021). Victimhood: The affective politics of vulnerability. *European Journal of Cultural Studies*, 24(1), 10-27.

Desan, Mathieu Hikaru. (2023). Realist and historicist modes of critique in critical sociology. *Critical Sociology*, 49(4-5), 589-612.

Krause, Monika. (2017). How fields vary. *The British Journal of Sociology*, 69(1), 3-22.

MacKenzie, Donald. (2006). *An engine, not a camera: How financial models shape markets*. MIT Press.

- Mamdani, Mahmood. (1998, May 13). *When does a settler become a native? Reflections of the colonial roots of citizenship in Equatorial and South Africa* [Inaugural Lecture, University of Cape Town].
- Reed, Isaac Ariail. (2013). Power: Relational, discursive, and performative dimension. *Sociological Theory*, 31(3), 193–218.
- Schwarz, Ori. (2023). Why did Trump call prayers politically correct? The coevolution of the PC notion, the authenticity ethic, and the role of the sacred in public life. *Theory & Society*, 52(5), 771–804.
- Wacquant, Loïc. (1997). For an analytic of racial domination. *Political Power and Social Theory*, 11, 221–234.
- Wacquant, Loïc. (2002). Scrutinizing the street: Poverty, morality, and the pitfalls of urban ethnography. *American Journal of Sociology*, 107(6), 1468–1532.
- Wagner-Pacifici, Robin. (2017). *What is an event?* University of Chicago Press.
- Zreik, Raef. (2016). When does a settler become a native? (With apologies to Mamdani). *Constellations*, 23(3), 351–364.